

Grote RATELAAR

JANUARI - MAART 2024

TIEN JAAR GROTE RATELAAR !

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

ivn natuur
educatie

Activiteiten jan - febr - mrt '24

JANUARI

Woensdag	03	KNNV	Midweekgroep	Oudenhorsterpad, Woudenberg
Vrijdag*	05	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Zaterdag	06	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Dribergse Bos en Heidetuin
Zondag	07	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Maandag	08	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Dinsdag	09	KNNV	Vogelwerkgroep	Willeskop
Woensdag	10	KNNV	Bestuur	Nieuwjaarsreceptie, Walkartplantsoen
Zaterdag	13	IVN	Bestuur	Nieuwjaarsactiviteit, info volgt
Dinsdag	16	IVN+KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Fotoavond
Dinsdag	16	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-avond
Woensdag	17	KNNV	Midweekgroep	Den Treek, Veenplas
Zaterdag	20	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Bornia/Heidestein/Noordhout
Dinsdag	23	IVN	Lezing Astronomie	Schoonoord
Woensdag	31	KNNV	Midweekwerkgroep	Amerongse Bos

FEBRUARI

Zaterdag	03	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Bornia/Heidestein/Noordhout
Zondag	04	KNNV	Vogelwerkgroep	Polder Arkemheen
Zondag	04	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Maandag	05	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Woensdag	14	KNNV	Midweekgroep	Hoge Vuursche
Zaterdag	17	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Bornia/Heidestein/Noordhout
Zaterdag	17	IVN	Voorwandeling	Mossen Bornia
Dinsdag	20	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-avond
Zondag	25	IVN	Publiekswandeling	Mossen Bornia
Dinsdag	27	KNNV	Vogelwerkgroep	Landje van Geijssel/Waverveen
Woensdag	28	KNNV	Midweekgroep	Wallenburgwandeling, Austerlitz

MAART

Zaterdag	02	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Bornia/Heidestein/Noordhout
Zondag	03	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-excursie
Maandag	04	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond + lezing
Zaterdag	09	KNNV	Vogelwerkgroep	Leersumse Veld
Woensdag	13	KNNV	Midweekgroep	Rhijnauwen
Zaterdag	16	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Bornia/Heidestein/Noordhout
Dinsdag	19	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie-avond
Zaterdag	23	KNNV	Vogelwerkgroep	Start broedvogelinventarisatie Binnenbos
Woensdag	27	IVN	Voorwandeling	Bos Zonheuvel/Maarn
Woensdag	27	KNNV	Midweekgroep	Zuylenstein
Zondag	31	IVN	Publiekswandeling	Bossen Zonheuvel/Maarn

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

Grote RATELAAR

Kaardebollen in de sneeuw

Foto: Dick de Rooij

Van de redactie

Je hebt hem zojuist opengeslagen: de 40e editie van de Grote Ratelaar. Al 10 jaar lang een blad voor onze KNNV- en IVN-afdelingen samen. Je vindt in deze uitgave twee terugblikken. Als redactie hebben we even door de jaargangen heen gebladerd en onszelf een klein schouderklopje gegeven. Maar natuurlijk kunnen we het blad niet maken zonder alle inzendingen, dus bedankt voor de prachtige foto's, interessante achtergrondinformatie, aankondigingen en leuke verslagen.

In deze editie ook weer mooie waarnemingen: vogels, nachtvlinders, een goudhoed en verslagen van excursies. De wandelwerkgroep blikt terug op 2023. Maar we kijken ook vooruit, met verschillende winterexcursies in de komende maanden. Daarnaast interessante achtergrondartikelen over de appelvink, het vliegend hert en spar.

We wensen je veel leesplezier en hopen je in het nieuwe jaar weer tegen te komen. Want het blad lekker warm en droog lezen is mooi, maar vervolgens naar buiten om al het moois te bewonderen is toch wat we het liefst doen.

We wensen jullie een fijne jaarwisseling toe!

Inhoud (selectie)

- 4 Appelvinken
- 6 Guttatie bij paddenstoelen / Van het IVN-bestuur
- 8 Diverse IVN-excursies
- 10 Nachtvlinderexcursie
- 12 Bomen ABC - Spar
- 13 Tien jaar genieten
- 14 De 40ste Grote Ratelaar!
- 15 Scharrelkids / Ezelsbruggen
- 16 Nacht van de Nacht 2023
- 17 Wat deden de gidsen?
- 18 Diverse werkgroepactiviteiten
- 20 Vliegend hert weer terug?
- 22 Goudhoed / Van het KNNV-bestuur
- 24 Resultaten trektellen 2023

Colofon

Dit is een uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.
<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman, Irene van Oosterhout, Marijke Warmerdam

Kopij voor het volgende nummer vóór 15 februari naar:
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV) of pr@ivnhkr.nl (IVN)
De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem
FSC Keurmerk, 130 grams gloss

Foto's omslag:
Blauwe reiger en brandganzen - Jan Katsman

Appelvinken

TEKST: ERIK GRUYS EN SJOERD PEGGE FOTO'S: ERIK GRUYS

Jaarlijks passeren in de periodes januari-februari en maart-april kleine groepjes appelvinken de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug. Dit blijkt uit waarnemingen te Leersum en Zeist. Die uit Leersum zijn met foto's gevalideerd, de Zeister waarnemingen berusten vooral op geluiden zoals de appelvinken-zang (mededeling Han van der Kolk), terwijl de vogels ook hoog in de bomen met een kijker konden worden gezien. Aldaar blijkt een appelvink (*Coccothraustes coccothraustes*) dikwijls tamelijk rechtop op een tak te zitten, als het ware klaar om weg te vliegen. Het zijn schuwe vogels die meestal niet lang op een locatie aanwezig blijven.

In januari en februari komen ze naar voedertafels, alwaar ze zich te goed doen aan zonnebloem-zaden; die in maart-april passeren eveneens de tuin, maar dat zouden andere vogels kunnen betreffen, namelijk op zoek naar een partner en nestelplaats. In elk geval komt hun aanwezigheid overeen met die van de roodborstjes. Onze zomerroodborstjes vliegen in de herfst-winter-periode naar het zuiden, terwijl hun plaats wordt ingenomen door soortgenoten uit noordelijker streken. Het lijkt er daarom op of het om dezelfde vogeltjes gaat. De nieuwkomers zien er niet anders uit. En dat fenomeen van wegtrekken en vervangen worden geldt waarschijnlijk ook voor de appelvinken.

Appelvink-man. Let op de grootte van de snavel en het grote oog

Appelvinken worden geacht standvogels te zijn, maar een zekere mate van rondtrekken binnen Europa wordt daarbij als normaal beschouwd. Ze kunnen daarom met name in de winterperiode in beginsel in elke stadstuin worden gezien, zij het dat de nabijheid van grote bomen wel een pré is. Immers de schuwe appelvink verblijft het liefst boven in de kruinen van grote bomen zoals in het Walkartpark te Zeist voorkomen. Om te eten moet hij echter naar beneden vliegen, voor zaden van de esdoorn of haagbeuk dan wel kersenspitten, wanneer deze niet meer aan de boom hangen, of naar door de mens neergelegd vogelvoer. En dat laatste biedt de gelegenheid deze kleurrijke gast bijna overal waar gevoerd wordt te kunnen aanschouwen.

Vaak ziet men in het winterseizoen de appelvinken op plaatsen waar (boek=beuk)-vinken pleisteren. De appelvink is echter groter en door meer kleurrijkheid opvallender.

De appelvink is een schitterende vogel die soms verward wordt met een kleine papegaai. Dat is begrijpelijk, want de vogel heeft een bont verenpak, een forse snavel en grote kop waarin ook grote ogen prijken. Hierdoor lijkt het vogeltje vagelijk enigszins op een dwergpapegaai. Deze totaal andere vogel, waarvan diverse soorten bekend zijn, heeft eveneens een grote kop met grote ogen en bezit een forse snavel.

Met zijn grote snavel zou de appelvink tot een kracht van 50 kg kunnen bijten en met gemak kersenspitten kunnen kraken. Van gevangen vogels is bekend dat ze behoorlijk

Appelvink-vrouw in dwergcipres (*Chamaecyparis*). De kleuren zijn fletser dan bij het mannetje en er zit grijs in het vleugelzwart. De snavel begint duidelijk grijs te worden (april).

Appelvink-man en (boek=beuk)-vink-man (links onscherp op de achtergrond). Let op de verschillen in kleur en aftekening. De appelvink is duidelijk een slag groter dan de vink. Hij is ook groter dan de keep, groenling en goudvink (vogelsoorten die 's winters ook in de tuin kunnen verschijnen).

ernstig kunnen bijten. Op de voedertafel heeft hij echter, net als veel andere vinkensoorten, graag zonnebloemzaden.

Voorwaarden voor waarneming van de appelvink

Zijn er hoge bomen in de omgeving van uw tuin dan heeft uw voedertafel alle kans op appelvinken-bezoek. Het waarnemen daarvan is echter beperkt door de snelheid

waarmee de vogel dikwijls weer vertrokken is. Het is daarom van het grootste belang uw tuin zodanig in te richten dat uw voedertafel, voederhuisje en aanvliegroute via struiken goed vanuit uw zitplaats in huis te overzien zijn.

De appelvinken komen via struiken en, als ze een poos willen blijven, vliegen ze ook regelmatig terug naar de aanvliegstuik. Bij vertrek gaat het meestal in directe vlucht naar de boomtoppen van waaruit ze ook weer snel vertrokken zijn.

De tamelijk delicate geluiden van de appelvink zijn voor de eerste auteur niet hoorbaar. De tweede auteur daarentegen baseert zijn waarnemingen doorgaans allereerst op zang en waarschuwingsgeluid. In de meeste beschrijvingen van de geluiden wordt gemeld dat het gaat om tamelijk onopvallende klanken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat mensen met verminderd gehoorvermogen in het hoge-tonen-traject deze geluiden missen.

Geslachtsverschillen

Is het mannetje een opvallende verschijning met bruin-zwart-grijs-kleuren aan de kop, zwarte en witte streken ter hoogte van de vleugelveren, en een witte staartpunt, het vrouwtje heeft in beginsel soortgelijke aftekeningen, maar die zijn valier en bleker. En haar zwart van de vleugel bezit grijze velden. Volwassen vogels lijken dikwijls, waarschijnlijk door lichtweerskaatsing, een bijna wit voorhoofd te bezitten. Ziet men hetzelfde vogeltje vanuit een andere hoek dan mist men doorgaans deze bleke vlek. Jonge vogels lijken op het vrouwtje en kunnen een gespikkelde borst hebben.

In de winter is de snavel bij beide geslachten geel-roze; in het voorjaar, wanneer de geslachtshormonen gaan opspelen, wordt de snavel glanzend grijs. Men kan deze kleurverschillen ook in de tuin waarnemen. Bij een paar van deze vogels in februari viel op dat mannetjes met roze snavel door anderen met een al grijze snavel van de voedertafel werden weggejaagd.

Appelvink vrouwtje in voederhuisje

De poten van de vogels worden soms gezegd bruin te zijn, de door ons waargenomen exemplaren hadden roze poten.

Voorkomen in Nederland

De appelvink komt ‘s zomers vooral voor op de Veluwe, in Drenthe en de bossen van de Flevopolder en zou ook op de Utrechtse Heuvelrug in loofbomen broeden. Hierbij geldt naar men aangeeft een voorkeur voor esdoorn en haagbeuk, maar ook andere boomsoorten zoals zomereik zijn mogelijk. In wilgen echter zouden ze niet worden aangetroffen. De nesten worden bij voorkeur gemaakt hoog in bomen die begroeid zijn met klimop, maar worden ook gevonden dicht tegen de stam bovenop een zijtak in bomen zonder klimop. Die laatste nesten zouden daar tamelijk kwetsbaar zijn ten aanzien van predatoren. De eieren zijn grijs-licht blauw van kleur en hebben zwarte stippen en grillige streepjes. Hoewel de vogel een zaadeter is, worden de jonge vogels vooral met insecten gevoerd. Ze zijn in korte tijd volgroeid en vliegen uit.

Met dank aan Han van der Kolk voor zijn commentaar op het manuscript.

Appelvink man in kornoelje (Cornus mas), februari. De snavel is nog roze.

Vrouwtje appelvink spiegelt zich in vijverwater

Roodgerande houtzwam

Foto: Susan Bol

Guttatie bij paddenstoelen

In het vorige nummer van de Grote Ratelaar stond een artikel over guttatie bij planten. Guttatie bij planten is het verschijnsel dat waterdruppels aan de rand van het blad naar buiten worden geduwd door een hoge worteldruk (Gutta is Latijns voor druppels).

Susan Bol liet de redactie weten dat dit verschijnsel, waarbij het overvloedige vocht wordt afgevoerd via druppels aan de buitenranden, ook bij sommige paddenstoelen voor komt. "Vooral veel houtzwammen, zowel hele stevige soorten zoals de Roodgerande houtzwam (*Fomitopsis pinicola*) als zachte en breekbare soorten zoals de Bittere kaaszwam (*Oligoporus stipticus*), vormen in hun jeugdfase guttatiedruppels" (bron MNV). Ze maakte er zelf mooie foto's van.

Bittere kaaszwam

Foto: Susan Bol

Van het IVN-bestuur

TEKST: HARRY KERVER

Dit is de 40e gezamenlijke Grote Ratelaar. Een mooie mijlpaal. Gelukwensen aan de redactieleden, die elk kwartaal weer samen een prachtige uitgave maken. Natuurlijk ook dank aan iedereen voor alle bijdragen. Heel fijn dat we daar steeds op kunnen vertrouwen.

Er wordt nog hard gewerkt aan de voorbereiding van de Natuurgidsenopleiding, die in januari in Zeist zal starten. Na een zorgvuldige selectie en gesprekken met de kandidaten is inmiddels de groep van 27 deelnemers samengesteld. Zowel docenten als cursisten hebben heel veel zin om met de opleiding te beginnen. Ik wens de cursisten en docenten veel succes en ik hoop dat de opleiding weer veel actieve leden voor onze afdeling zal opleveren.

Uit de eerder ingevulde enquête bleek dat twaalf van onze leden graag samen met KNNV-leden gezamenlijke activiteiten willen organiseren. Onlangs heeft een groep IVN-leden en KNNV-leden een lijst gemaakt van mogelijke nieuwe gezamenlijke activiteiten. Deze lijst is eind oktober/begin november toegezonden aan alle leden van IVN en KNNV. We hopen natuurlijk op veel reacties, zodat we samen nieuwe activiteiten kunnen gaan organiseren.

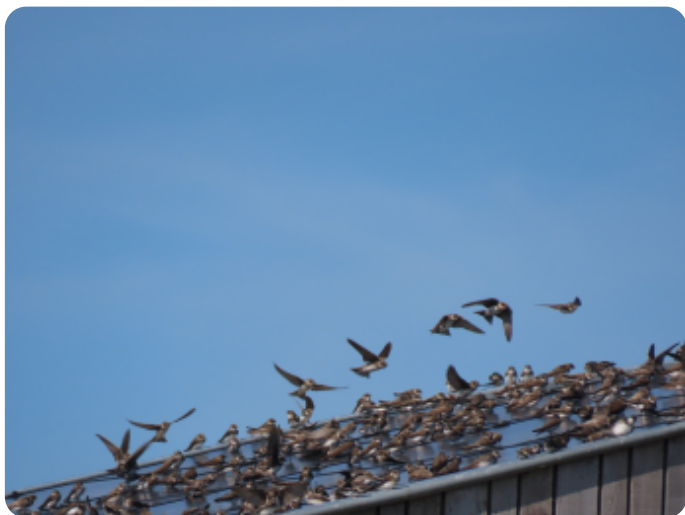
Volgend jaar zal er rond de wisseling van de seizoenen ook weer 4x een ledenwandeling plaatsvinden. Als je suggesties hebt voor geschikte gebieden in ons werkgebied voor deze ledenwandelingen, dan hoor ik dat graag. Ook de werkgroepen maken weer volop plannen voor het volgend jaar. In de loop van januari sturen we een overzicht van alle geplande activiteiten in 2024.

Op zaterdag 13 januari is er voor de IVN-leden een Nieuwjaarsactiviteit. Een apart bericht over deze activiteit zal in de loop van december worden toegezonden. Het is nu nog volop herfst en er valt veel te genieten van paddenstoelen en herfstkleuren. Als deze Ratelaar op de deurmat valt is dat ongetwijfeld voorbij. Gelukkig valt er in de winter ook veel te genieten in de natuur. Ga er op uit als het even kan.

Zwarte els

Foto: Dick de Rooij

Enkele oeverzwaluwen

Veel oeverzwaluwen

Vogelexcursie MarkerWadden

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

16 AUGUSTUS 2023

We vertrekken met negen personen in drie auto's vanaf Hoenderdaal. Het is ideaal weer. Zonnig, niet te warm en vrijwel windstil.

In Bataviahaven zet Ineke me af bij de veerboot en gaat daarna de auto parkeren. Ik heb last van hielspoor en heb op de Marker Wadden een rolstoel gereserveerd. Bart is intussen ook gearriveerd en we zijn nu met zijn tien. De veerboot heeft een onderdek en een bovendeck en we gaan met zijn allen boven zitten.

Op de Marker Wadden gaan we eerst naar het restaurantje voor koffie met gebak en een sanitaire stop. Daarna stap ik in de rolstoel met Bart als duwer.

Bij de eerste rietkraag links hoor je meestal de eerste baardmannetjes, maar nu vliegen er enorme massa's

oeverzwaluwen. Ze zitten ook massaal op de daken van de huisjes en in het riet. Soms komen ze allemaal tegelijk omhoog. Suzanne denkt dat het er minstens 2000 zijn maar ik denk wel 10.000! En ik weet van het trektellen dat mijn schattingen meestal te laag zijn! Er tussendoor zijn soms wat baardmannetjes te horen. Niet te zien ondanks het windstille weer.

We lopen langs een pad met links riet en rechts water. De rolstoel is erg laag en dat levert aparte foto's op. We zien veel meerkoeten, krakeenden, kuifeendjes, futen, kokmeeuwen en visdiefjes. Er vliegt een bruine kiekendief langs. Hier en daar horen we baardmannetjes in het riet maar ze laten zich nauwelijks zien. Ook horen we nog een waterral. De gemelde ralreiger laat zich niet zien. Bij een bankje stoppen we voor de lunch. Daarna op een kruispunt linksaf. Hier zouden casarca's moeten zitten.

Bij een pad naar een hut zien we inderdaad rechts vier casarca's in de verte en links drie. De meeste mensen lopen naar de hut. Maar Bart en ik gaan alvast terug naar de veerpont. Die komt net aanvaren als wij bij de steiger aankomen en zo langzamerhand komen alle andere deelnemers ook terug.

Het was een mooie excursie. De baardmannetjes vielen wat tegen, maar de grote aantallen oeverzwaluwen waren heel bijzonder en de casarca's waren ook leuk.

Casarca

Op reis door het heelal

Het begint bij ons zonnestelsel, een doodgewone ster met acht planeten, vele manen, astroïden, kometen, planeetoiden, de Kuipergordel en de Oortwolken. Waarom Pluto geen planeet meer is weet je pas als je de definitie van een planeet kent. Dat onze zon een hele gewone ster is, weet je pas als je de zeven sterklassen kent en dat onze Melkweg uit zo'n 200 tot 300 miljard sterren bestaat. En dat is ook in astronomische termen peanuts.

Onze Melkweg is naar schatting één van de 200 tot 300 miljard Melkwegstelsels die het zichtbare Heelal rijk is. Wat daar buiten is zien wij (nog) niet en het zou maar zo kunnen zijn dat er misschien zogenaamde parallelle universa bestaan. Met de allernieuwste James Webb Space-telescoop kunnen wij steeds dieper het heelal inkijken.

Terug bij huis is het nog steeds uniek dat wij alleen leven kennen op onze eigen aarde. Nergens anders is het ooit aangetoond, gezien, wetenschappelijk bewezen of gehoord. Zelfs op Mars niet, de enige andere planeet in ons zonnestelsel die in de zogenaamde leefbare zone draait in een ellipsvormige baan rondom onze zon.

Het leven op onze aarde bestaat al ruim 3.5 miljard jaar, pas 550 miljoen jaar geleden is er meercellig leven ontstaan. En dat heeft uiteindelijk geleid tot de Homo Sapiens. Dankzij vele grote en kleine uitstervingsgolven, geologische en atmosferische grote veranderingen, meteorietinslagen en vele andere oorzaken.

Nieuwsgierig geworden? Kom dan naar deze lezing.

Lezing: di 23 jan, 20.00 - 22.00u

Door: Geert Kuitenbrouwer

Locatie: Schoonoord, Blikkenburglaan 2, Zeist

Aanmelding: Geert: g.kuitenbrouwer@gmail.com

Telescopen op La Palma

Foto: Geert Kuitenbrouwer

Mossenexcursie Bornia

Gedraaid knikmos en achterlichtmos

Foto: Susan Bol

Bornia is een natuurgebied tussen Zeist, Driebergen en Austerlitz. De naam Bornia komt uit het Fries en betekent grensgebied, toepasselijke omdat het gebied een deel van de grens vormt tussen Zeist en Driebergen-Rijsenburg. Het gebied maakte vroeger, samen met de natuurgebieden Heidestein en Noordhout, deel uit van de "Amersvoorder Bergen" en bestond naast heide en bossen uit kale zandgronden (door overbegrazing en ontbossing).

Aan het einde van de negentiende eeuw is men gestart met bosaanplant. In de periode na 1908 kwam er in dit gebied een asperge- en varkensbedrijf, een wintertuin en een tropische kas. Er werd ook een smalspoor aangelegd voor zandwinning ten behoeve van een kalkzandfabriek. Dit smalspoor diende later voor vermaak en er werd ook een theehuis gebouwd. Op de stenen restanten groeien nu mooie mossen die we zeker gaan bekijken.

Zo groeit er gedraaid knikmos wat mooie kussentjes vormt. De blaadjes hebben een lange spits: een glashaar die het zonlicht weerkaatst en beschermt tegen uitdroging. Het mos vormt een kapselsteel en aan het eind hangt een (geknikt) groen langwerpige sporendoosje waar de sporen in worden gevormd. Wanneer de sporen rijp zijn gaat het dekseltje eraf en kunnen de sporen met de wind mee. Andere mossen groeiend op een muurtje zijn gewoon muisjesmos en gewoon achterlichtmos.

De mossen die we op de grond zien zijn de moeite van het bekijken waard. Het zijn allemaal kleine plantjes (1 tot 10 cm hoog) met superkleine blaadjes dus je hebt wel een loop nodig om ze goed te kunnen bekijken. Loop gezellig met ons mee, en kom je verwonderen: er gaat een wereld voor je open! Wij zorgen voor extra loopjes.

Voorwandelen: za 17 feb, 10.00u

Publiekswandeling: zo 25 feb, 14.00-16.00u

Start: P-plaats landgoed Bornia: de Traay thv nr 288, 3971 GX Driebergen. Vanuit Driebergen volg je de Traay het dorp uit en ga onder de A12 door. Na een kilometer ligt de P-plaats Bornia dan aan de linkerkant van de weg.

Aanmelden (verplicht): Susan Bol, susan_niem@hotmail.com of 06 810 240 35

Lente in de bossen: Zonheuvel en Huis te Maarn

De winter is voorbij en in maart hopen we al op een lekker lentezonnetje. Op 31 maart nemen we je graag mee op een wandeling door een afwisselend gebied dat hoort bij Landgoed Zonheuvel en Huis te Maarn. Hier vinden we veel afwisseling in bospercelen met diverse boomsoorten, heidevelden en parklandschap rond de landhuizen. Nagenoeg alle bossen op de Utrechtse Heuvelrug zijn aangeplant voor productiehout doeleinden.

De afgelopen tijd is beheer van de bossen echter steeds meer gericht op biodiversiteit en vitaliteit van het bos. Ook worden delen van het bos juist niet meer beheerd om de natuur vrij spel te geven. Een bijzonder voorbeeld hiervan is “het bos dat van zichzelf is”, een stuk bos op landgoed Zonheuvel dat voor 10 jaar terug wordt gegeven aan de natuur. We zijn als mens te gast in dit bijzondere stukje bos en wandelen verder naar het prachtige Huis te Maarn.

Onderweg gaan we op zoek naar alle tekenen van de lente van zowel de flora als fauna in dit mooie gebied. We hopen dat de krentenboom in bloei staat, en heb je wel eens gezien hoe een naaldboom bloeit?

Voorwandelen: wo 27 mrt, 9.30u

Publiekswandeling: zo 31 mrt, 14.00 - 16.00u

Locatie: Landgoed Zonheuvel, Amersfoortseweg 98, 3941 EP Doorn

Aanmelden: jolandablom@outlook.com, uiterlijk 29 mrt

Bloeiende krentenboom

Foto: Jolanda Blom

Vroege vogelzang beleven

Appelvink

Foto: Suzan Hoozevee

Met Pasen hebben we onze inmiddels traditionele vroege-vogel-wandeling op het programma staan. Sta op 1 april vroeg op en wandel met ons mee door het gebied Sterkenburg. Vergeet je verrekijker niet, om de vogels ook goed in beeld te krijgen!

De zang van vogels dient meerdere doelen, maar in de vroege ochtend vooral om territorium af te bakenen en potentiële partners te interesseren. Bijkomend voordeel is dat wanneer je een buurman hoort zingen, je kunt aannemen dat daar geen roofvogel in de buurt is. Daarnaast zijn er specifieke alarm- en contactroepen waarmee soorten met elkaar communiceren. Ook het roffelen van de bonte specht is duidelijke taal.

Er valt van alles te beleven in de vroege ochtend en Sterkenburg is een prettig afwisselende omgeving met bospercelen, graslanden en waterloop. Dat betekent een leuke variatie aan vogels zoals zwartkop, appelvink, groenling en kleine bonte specht. En misschien ook weer de horen of zien we zelfs de spotvogel. Zorg zelf voor wat te drinken, wij nemen paaseitjes mee.

Voorwandelen: za 30 mrt, 8.00u

Publiekswandeling: 2e Paasdag, ma 1 apr, 7.00-10.00u

Start: Korte Zuwe, ter hoogte van huisnr. 3; Zuwe is verbindingsweg tussen provinciale weg N229 (Graaf van Lynden van Sandenburgweg) en Langbroekerdijk, Driebergen

Info en aanmelden: Mark Luinenburg, mrluinenburg@gmail.com of Geert Kuitenbrouwer g. kuitenbrouwer@gmail.com

Lieveling (*Timandra comae*)

Foto: Maarten Eijkhout

Rozenblaadje (*Miltchrista miniata*)

Foto: Anne Janse

Nachtvlinder- excursie

TEKST: MAARTEN EIJKHOUT

8 SEPTEMBER 2023

Verslag van een excursie van de Insectenwerkgroep in het Leersumse Veld.

September, het begin van de herfst. Het kan koud en nat zijn. Maar deze excursie viel aan het eind van een tropisch warme week met temperaturen van rond de 30 graden overdag. Veelbelovend dus. Gelukkig was het op het laatste moment gelukt een scherm en lamp te regelen. En Anne had ook smeer gemaakt met een recept van de Vlinderstichting. Dankzij Jan Katsman konden we terecht op het Leersumse Veld en was er koffie/thee en koek. De opkomst was ongeveer 15 mensen. Met nog een extra laken en 2 led-emmers werd het een mooie avond. De start was rond 20.15 uur. Als eerste kwamen de mugjes op het laken af, later werd het interessanter. Al snel was er een hoornaar die over het laken racete en daarbij kleine vliegjes opat. Dit was zo onrustig dat het diertje de rest van de avond in een potje werd gehouden.

Donsvlinder (*Euproctis similis*)

Foto: Anne Janse

Buxusmot (*Cydalima perspectalis*), lichte variant

Foto: Jan Katsman

Agaatvlinder (*Phlogophora meticulosa*)

Foto: Anna Adrichem

Fraaie dennenbladroller (*Archips oporana*)

Foto: Maarten Costerus

Rond half elf begon het vochtig te worden: de damp was goed te zien in het licht van de hoofdlampen die sommigen hadden. Om 23.30 uur hadden we ingepakt en was iedereen vertrokken. Het lukte zelfs om de vlinders van ons af te schudden. Sommige waren wat aan ons gehecht, dus het was oppassen ze niet mee in de auto te nemen.

Kleine beer (*Phragmatobia fuliginosa*)

Foto: Sylvia van Leeuwen

Eiken-ruigsprietboktor (*Exocentrus adsperus*)

zeer zeldzaam

Foto: Maarten Costerus

Nazomergranietmot (*Eudonia trunciocella*)

Foto: Maarten Eijkhout

Goudoogje (*Chrysoperla carnea*)

Foto: Sylvia van Leeuwen

Het was een succesvolle avond: we hebben volgens waarneming.nl in totaal 88 soorten gemeld, waaronder de zeer zeldzame eiken-ruigsprietboktor en de zeldzame lindegouduil.

Lindegouduil (*Tiliacea citrargo*), zeldzaam

Nico Bolle

Bomen ABC - Spar

TEKST EN FOTO'S: PIETER MEIJER

Binnen het geslacht spar is de fijnspar de meest bekende boom. De fijnspar komt van nature voor in noord en centraal Europa maar niet in ons land. Met name in de vorige eeuw is hij op grote schaal aangeplant op heide-ontginningen. We kennen de fijnspar ook als kerstboom en deze spar wordt het meest als kerstboom verkocht.

De fijnspar is in centraal Europa een (middel-)gebergte-boom met een landklimaat, het zeeklimaat van ons land met zijn zachte winters past hem niet goed. Duitse bosbouwers adviseren dan ook de fijnspar niet beneden de 200m aan te planten. Ook de droge en warme zomers van de laatste jaren doen de fijnspar geen goed. De bekendste belager van kwijnende fijnsparren is de letterzetter: onder de boomschors maken deze kevers een heel gangenstelsel, dat goed te zien is als je de schors eraf trekt. Gezonde sparren produceren hars, waardoor zij redelijk beschermd zijn tegen insecten als de letterzetter.

Het hout van de fijnspar heet vurenhout, is zeer waardevol en wordt veel in de bouw gebruikt. In Oostenrijk zie je veel huizen van vurenhout. De Belgische Ardennen, van oorsprong bedekt met loofbossen, is na 1800 grotendeels omgezet in bossen met fijnspar om aan de toenemende houtbehoefte te voldoen. Een heel andere toepassing is het gebruik als klankkast in muziek-instrumenten mits het hout langzaam en regelmatig is gegroeid.

De fijnspar heeft altijd tot de verbeelding gesproken omdat hij het hele jaar groen blijft. Bij de Germanen was de fijnspar een Levensboom: een beeld van vruchtbaarheid en van eeuwig leven. Het Midwinterfeest bestond

Fijnsparren in Austerlitz

Drie Servische sparren in het Kaapse Bos

altijd al rond de kortste dag, de zonnewende. De kerk bestreed de boomverering. Bekend is dat Karel de Grote (± 800) een verbod uitvaardigde om huizen met groene takken te versieren. Uit 1700 is een verbod bekend om kerstbomen uit het bos te halen. De heidense oorsprong van deze traditie was de kerk een doorn in het oog. De oudste tekening van een kerstboom, een grote boom op een stadsplein, dateert uit 1809. Daarna wordt het gebruikelijker om in elk huis een kerstboom neer te zetten.

In het bos van ons IVN-gebied komen we soms ook de Servische spar tegen, waarvan de naalden aan de onderzijde blauwachtig zijn met twee witte strepen van huidmondjes. De bomen zijn meestal super slank. Ook in grote tuinen staat soms een Servische spar, op afstand eveneens herkenbaar aan zijn slanke zuilvorm; het is goed mogelijk dat deze boom zijn leven begon als kerstboom. In zijn herkomstgebied in Servië langs de Drina is de Servische spar intussen zeer zeldzaam. Het idee is dat de Servische spar bij zware sneeuwval minder last heeft van takbreuk doordat de takken niet wijd uitstaan maar dicht langs de stam liggen, waardoor hij er zo slank uitziet. Volledigheidshalve moet gezegd worden dat er nog een spar is met blauwachtige naalden: de sitka-spar. Naaldbomen zijn moeilijk uit elkaar te houden: ga een keer mee met een coniferenexcursie.

Een bomengeslacht dat veel op de sparren lijkt, is de zilverspar. In het bos komen we vooral de reuzenzilverspar tegen, die uit noord Amerika afkomstig is. In grote tuinen staan verschillende andere soorten uit het geslacht zilverspar, vaak herkenbaar aan de mooie, rechtopstaande kegels.

De vorige keer ging het over Quercus – eik, de letter 'R' heb ik overgeslagen want er is geen bomengeslacht met deze letter. De letters 'U', 'X' en 'Y' worden eveneens overgeslagen. De 'X' zou ik kunnen gebruiken voor een vrije keuze: wie een verzoek heeft kan dit naar mij via pietermeijer@planet.nl mailen.

Tien jaar genieten

TEKST: SIMONE LAANBROEK

De interesse voor de natuur is er bij mij niet met de paplepel ingegoten, maar was toch wel latent aanwezig. Toen het eind van het betaalde werk een beetje in zicht kwam, werd het tijd om er meer aandacht aan te besteden. Ik ben gestart met een cursus vogels kijken en lid geworden van de KNNV. Al snel werd duidelijk dat het nog niet helemaal paste in mijn toenmalige leven, ben er weer mee gestopt. De cursus "Vogels kijken voor gevorderden" werd een herstart en ditmaal met succes. Vogels kijken doe ik sinds die tijd met enige regelmaat en ook binnen de KNNV kwamen er steeds meer activiteiten op mijn pad.

Als nieuwbakken secretaris mocht ik meepraten en meebeslissen over de samenwerking met het IVN en hoe dat vorm te geven. Naast elkaar informeren over activiteiten en die voor elkaars leden openstellen en het vormen van gezamenlijke werkgroepen, werd er al snel gesproken over een gezamenlijk blad. Deze zou dan de Convo, het kwartaalblad op A5-formaat dat nog werd rondgebracht door eigen leden, vervangen. Een mooi blad voor en door de leden van het IVN en de KNNV moest het worden. Er werd een commissie samengesteld om de zaken rond het gezamenlijke blad uit te werken. Ze hebben goed werk afgeleverd. Het was en is een prachtig blad. Jan Katsman opperde de naam "Ratelaar". Een andere KNNV-regio gebruikte die naam al en maakte bezwaar tegen het gebruik van deze naam voor ons blad. Na enige discussie is het toen de "Grote Ratelaar" geworden.

Wat me ook is opgevallen is dat de inhoud van de Grote Ratelaar zo goed aansluit bij de doelstelling van onze vereniging.

1. Het vermeerderen van de kennis van de natuur en het verbreiden van deze kennis.

Er zijn in de afgelopen jaren vele leuke en interessante artikelen verschenen over de flora, fauna, schimmels, etc. Daarnaast moest ik voor het schrijven van een stukje soms ook in de boeken duiken of via internet zaken opzoeken.

2. Het aankweken van belangstelling voor en liefde tot de natuur, onder leden en niet-leden.

In de Grote Ratelaar kun je lezen over de activiteiten die gepland worden. Dat stimuleert om af en toe deel te nemen aan IVN/KNNV-activiteiten, lezingen bij te wonen of aan cursussen en excursies van verschillende werkgroepen mee te doen. Al zou ik natuurlijk wel vaker mee kunnen gaan, maar ja de tijd.... Het is leuk om het verslag van activiteiten te lezen, al ben ik er zelf niet altijd bij geweest.

3. Het bijdragen aan natuur- en landschapsbescherming in de ruimste zin.

Eén van die andere activiteiten is de natuurwerkgroep, waarin voor mij alle drie de doelstellingen samen komen. Voor het natuuronderhoud is het handig iets van soorten en ecologie af weten. Zowel in de praktijk als door overleg met deskundigen heb ik veel geleerd en het stimuleert om er meer over te weten te komen. Tijdens het natuurwerk zien we ook wel eens bijzondere dieren voorbijkomen of onbekende plantjes staan. Gelukkig is er veel kennis binnen de natuurwerkgroep en Obsidentify biedt soms uitkomst. Het is leuk al die belevenissen te delen in ons blad.

Alles bij elkaar hoop ik nog lang te kunnen genieten van ons mooie blad, door te lezen hoe anderen van de natuur genieten en af en toe hopelijk daaraan iets aan bij te dragen middels een stukje.

Dopheide

Foto: Jan Lansbergen

De 40ste GROTE RATELAAR!

TEKST: JAN KATSMAN

Een nieuwe mijlpaal in het leven van IVN en KNNV in de regio Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.

De eerste uitgave van het gezamenlijke blad verscheen in maart 2014: het april – juni nummer, met op de cover een foto van de harige ratelaar.

Over de naam is destijds goed nagedacht: er ging een prijsvraag aan vooraf en al vrij snel was duidelijk dat **inktzwam**, **bladluis**, **letterzetter**, **dubbelloof** en diverse vogelnamen minder hoog scoorden dan **ratelaar**.

Voor wie er toen niet bij was nog even de argumentatie achter de naam. Vroeger liep de stadsomroeper door de straten om belangrijke mededelingen te doen. Om de aandacht te trekken maakte hij voordat hij ging spreken flink lawaai met zijn ratel, zodat de mensen hem niet konden missen. Wat hij te vertellen had was belangrijk en dat is voor ons blad niet anders. De ratelaar is een bijzondere plant: hij hoort bij de bremraapfamilie en moet het als halfparasiet hebben van samenwerking met grassen.

Parasieten zou ik de IVN en KNNV leden niet willen noemen, maar samenwerken is een goed ding! Er was nog wel een kleine uitdaging: we bleken niet de eersten te zijn die dit een leuke en goede naam vonden. Er was nog een IVN – KNNV-combi die deze naam had gekozen en dus werd het toen de Grote Ratelaar. In 2015 heeft de afdeling Het Gooi overigens dezelfde naam gekozen.

De redactie van het nieuwe blad werd gevormd door Annemiek Meus en Heleen Nagelsmit voor het IVN en Sophieke Nijhuis-Bouma en Jan Katsman voor de KNNV. Het Zevenblad van het IVN en de Convo van de KNNV hielden hiermee op te bestaan. Met de naam Zevenblad ging wel iets eigens verloren, want het getal zeven in de naam verwees naar de zeven woonkernen in ons werkgebied. Ik geloof niet dat het verlies van de naam “convo” veel emotie oproep. Omdat we vanwege de omvang van het blad en de daaruit voortvloeiende kosten niet alles konden plaatsen zoals vroeger, werden de excursieverslagen wat korter en de jaarverslagen zijn zelfs helemaal verdwenen. Dat laatste is overigens geen beleid van de redactie. De stukken voor de jaarvergaderingen worden nu apart toegestuurd. Vanaf het julinummer 2017 nam Pia Saurwalt de redactietaak over van Heleen Nagelsmit voor het IVN en Marijke Warmerdam kwam de KNNV-poot versterken in de plaats van Sophieke.

Vanaf het aprilnummer 2020 heeft het blad een ander uiterlijk gekregen, conform de landelijke vormgeving. De dwarsband op de cover met daarin de naam verschoof wat naar beneden en werd breder. Boven en onder de band staan sindsdien meestal aparte foto's. De verandering geldt niet alleen voor de cover, maar ook voor de bladspiegel op de binnenpagina's. Helaas verdween daarmee het leuke blaadje onderaan de bladzijde waar altijd het paginanummer in stond. Vanaf dit nummer heeft Irene van Oosterhout de redactietaken voor het IVN overgenomen van Annemiek en Pia. Hiernaast staat de cover van de eerste Grote Ratelaar. Op de achterkant van het blad staat een collage van vijf van de veertig covers met de opmaak van het eerste nummer.

Wat blijft is dat de Grote Ratelaar een blad is van, voor en door leden. Zonder bijdragen van leden kunnen we geen blad maken. Artikelen, aankondigingen, verslagen, foto's, tekeningen: blijf ze sturen!

Het eerste nummer van de Grote Ratelaar

Scharrelkids: oehoe een uil

TEKST EN FOTO: MARTINE VAN TRAGT

We zijn dit schooljaar van start gegaan met een groepje van 18 kinderen, waarvan veel kinderen dit jaar voor het eerst meedoen. Op 23 september zijn we gestart met het thema zintuigen in de Kaapse Bossen. De gidsen waren Lucy van de Vijver, Marga Boter en Martine Tragter. We hebben veel rijpe beukennotjes kunnen proeven en genoten van het mooie uitzicht vanaf de uitkijktoren. Ook hebben we gekleurde steentjes uitgedeeld en de kinderen gevraagd goed te kijken of ze die kleur konden vinden. Dat leidde tot leuke ontdekkingen: mintgroen kun je bijvoorbeeld op boomschors vinden. Inderdaad: korstmossen.

Op 25 november gingen we naar de Boswerf voor het thema uilen, met dezelfde gidsen. Toen de kinderen binnen zaten hebben we de ruimte donker gemaakt en geluiden van kerkuilen laten horen. Wel een beetje griezelig hoor! En wat zijn uilen toch een wonderlijke dieren, met hun 14 nekwervels waardoor ze hun kop wel 270 graden kunnen draaien. We hebben de opgezette uilen van de Boswerf uitgebreid bewonderd. Daarnaast hebben we gesproken over de kenmerken van uilen én de uilen die in Nederland leven. En natuurlijk hebben de kinderen

een uilenbal geplozen.

In de voorbereiding op uilen heb ik bijzondere weetjes en verhalen gevonden. Eén daarvan wil ik graag met jullie delen, uit het leuke boekje *Kromme snavels en scherpe klauwen* van Nico de Haan (2012). In de jaren '50 is in de Noordoost-polder een enorme populatie van veldmuizen ontstaan op de kort daarvoor ingepolderde vlakte. Dit leidde ertoe dat er in die tijd honderden velduilen te vinden waren. Die uilen legden daarvoor grote afstanden af van soms wel honderden kilometers. Kennelijk verspreidde het nieuws over de vele veldmuizen zich razendsnel onder de uilen. Fascinerend toch? De velduil is op dit moment zeldzaam in ons land.

Ezelsbruggen in vogelcursus

TEKST: CORNÉLIE OOMS EN WILLEM STEMPVOORT

Dit jaar hebben wij deelgenomen aan de Vervolgcurcus Vogels Kijken en Herkennen van de vogelwerkgroep van onze KNNV-afdeling. Deze werd in 2023 wegens grote interesse opnieuw aangeboden, voor de elfde maal. De cursus bestond uit acht theorielessen op de woensdagavond gevolgd door acht excursies op de zondag daaropvolgend. Elke keer stond een bepaalde groep vogels centraal, bijvoorbeeld roofvogels of vogels van kust en zee.

Er wordt lesgegeven door een team van ervaren docenten en vogelaars. Er passeren veel vogels de revue, toch is onze ervaring dat er na een combinatie van theorie en excursie altijd wel één of meer vogels zich in je geheugen nestelen. Soms geholpen door de ezelsbruggetjes van Frans ("twiet, twiet, zie je me niet" voor de zang van de rietgors als ik het goed onthouden heb) en het engelengeduld van Nicolien (als het mistig is wacht je gewoon op de Praambult, rijmt op geduld, en dan zie je twee zeearenden). Het niveau van de docenten is hoog, zodat ook de wat meer ervaren vogelaar er veel van op kan steken. Het genereus ter beschikking stellen van telescopen door docenten en ervaren vogelaars helpt enorm om de vogels goed in beeld te krijgen en te kunnen herkennen.

De theorieavonden waren altijd heel gezellig (dank Lieke voor koffie, thee en lekkere koekjes). De verkiezing van Suzanne in het bestuur van de vogelbescherming werd gevierd met stroopwafels. We kregen een uitgebreide klapper en handouts. De cursisten zijn vogels van diverse pluimage, maar allemaal vriendelijk.

Tijdens de excursies kan je de benodigde vogelaarskwaliteiten verder ontwikkelen. Om te beginnen alertheid, waar je zelf in eerste instantie niets opvalt attendeert de hele groep je op contact- of alarmroepen en zang van vogels die in de nabijheid blijken te zijn. Verder geduld; met geduldig wachten, ook als het regent, komt er soms van alles naar je toe, zoals een jonge Jan-van-Gent bij de pier van IJmuiden. Daarnaast is er toch ook veel kennis nodig om je waarnemingen op naam te brengen. De basis is bij de cursus gelegd maar in het veld is de encyclopedische kennis van de begeleiders onmisbaar om alle varianten in leeftijd en geslacht uit elkaar te houden. En tenslotte omgaan met teleurstellingen, lang niet altijd laten de gewenste vogels zich zien. Daar staan de onverwachte waarnemingen weer tegenover, zeldzaamheden waar de kenners over napraten en die je op je lijstje kan bijschrijven.

De hele cursus vormt een prima springplank om zelf verder op pad te gaan, want hoe meer je weet, hoe meer je ziet.

Nacht van de Nacht 2023

TEKST: IRENE VAN OOSTERHOUT

In de volle agenda's vonden enkele IVN-gidsen in september een gaatje om bij elkaar te zitten voor de Nacht van de Nacht. Deze landelijke activiteit wordt elk jaar georganiseerd door de Natuur en Milieufederaties, dit jaar voor de negentiende keer. Samen willen deze organisaties aandacht voor minder licht(vervuiling). Op de website zijn alle activiteiten te vinden én worden bedrijven opgeroepen om bewuster met licht om te gaan. In eerdere edities hielpen onze IVN-ers bij excursies van Staatsbosbeheer bij Austerlitz. Dit ging ten onder aan het grote succes met erg hoge opkomst. Daarna was het enkele jaren stil en dit jaar pakten Carine, Joke, Lucy en Irene het zelf op.

Een eerste puzzel werd het vinden van een goede locatie. Er moet altijd toestemming geregeld worden voor een excursie, maar beheerders zijn (terecht) nog kritischer wanneer het om de avonduren gaat. Bij Staatsbosbeheer was geen ruimte, zij hebben besloten alleen de eigen nachtexcursies toe te staan. Ook Natuurmonumenten had al enkele activiteiten gepland, dus viel ons oog op Het Utrechts Landschap en het Rijsenburgse bos: we ontvingen een positieve reactie!

Vervolgens hebben we bij licht de ronde bepaald. Hoe wordt de route, de lengte en nemen we de Zwitserse brug nu wel of niet op in een route in het donker? Het was een leuke uitdaging om aanknopingspunten te vinden voor een wandeling in het donker. Welke zintuigen krijgen meer aandacht dan het zo bekende zicht? Zo stonden allerlei bomen aan het pad voor ons klaar om de verschillende basten te ervaren op de tast: een gladde beuk, schildpad-structuur van grove den, een eik met aan de noordwest kant het zachte mos.

150 jaar geleden bestond er amper kunstlicht. Kunstlicht, dat was de incidentele kaars van de nachtwaker of het olielampje bij de taveerne.

We hebben de route ook nog een keer in het donker gelopen: kunnen we onze weg wel vinden en hoe ziet het er uit zonder de gebruikelijke aanknopingspunten? Nu konden we ook beslissen waar we aandacht gaan besteden aan de lichtvervuiling (bij de snelweg en langs het zwembad) en waar we onze ogen kunnen laten wennen aan het donker.

In de week voor de activiteit hadden we maar enkelen aanmeldingen. Niet verrassend, met de zeer regenachtige aanloop. Maar met een droger weekend in het vooruitzicht, de landelijke website en media-aandacht voor Nacht van de Nacht liep het aantal aanmeldingen snel op. De Scharrelkids werden voor het weekend ook uitgenodigd aangezien hun eigen activiteit overdag niet door kon gaan. Gelukkig hadden we extra gids Moniek achter de hand en zo konden we drie groepen van ongeveer 12-15 deelnemers maken, met in de eerste groep de kinderen met ouders.

Een excursie organiseren en voorbereiden is één, maar wat flexibiliteit komt ook goed van pas. In het besproken

plan zou de wandeling eindigen op het grote veld, waar we gids Geert Kuitenbrouwer gevraagd hadden om meer te vertellen over de volle maan en andere astrologische bezienswaardigheden. Startend met een heldere hemel maar een nat vooruitzicht later op de avond, besloten we om met alle deelnemers tegelijk op het veld te starten. Geert had twee spottingscope's (vergroting tussen verrekijker en telescoop in) mee, en mensen zagen Jupiter met de wolkenbanden en vier maantjes. Daarnaast werd Saturnus met de ringen in de lens gevangen met onder andere maantje Titan.

Kunstlicht heeft een onregelende uitwerking op de paring, foerage en oriëntatie van allerlei dieren en plantensoorten.

De kindergroep ging als eerste van start en na tussenpozen van tien minuten groep 2 en 3. De hele wandeling bleef het droog en de volle maan zorgde voor meer zicht én mystiek tussen de bomen door. We hebben gevoeld aan de schors van de bomen, in stilte geluisterd bij de spreng. In het licht van de maan hebben we ons verwonderd over het bijna 'lichtgevende' witte randje van elfenbankjes, gevoeld aan het scherpe blad van hulst. Ook de verschillende silhouetten van boomsoorten vielen op. Voor de gidsen was het soms zoeken naar het juiste paadje, maar 'dat hoort ook wel bij een wandeling in het donker' vonden bezoekers. Helaas liet de bosuil zich tijdens de voorwandeling wel, maar op de avond zelf niet horen.

Meer dan de helft van alle dieren en driekwart van alle insecten in ons land rusten overdag en zijn actief tijdens de nacht of schemering.

Verskillende bezoekers waren naast het vele licht ook geschokt door de hoeveelheid lawaai die de snelweg produceert op een zaterdagavond. Het licht in het bos bij het zwembad en het zorgcentrum riepen vraagtekens op. We hopen dat we naast een mooie beleving mensen ook aan het denken hebben gezet. En wij zien een jaarlijks terugkerende activiteit tijdens de Nacht van de Nacht zeker voor ons!

Kijk voor meer informatie op www.nachtvandenacht.nl

Wat deden de gidsen van de Wandelwerkgroep in 2023?

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

Er waren achttien publiekswandelingen, dat is gemiddeld anderhalve activiteit per maand. De wandelingen met de meeste belangstelling waren paddenstoelen, bomen in Bunnik, mossen en geologie. Ook andere themawandelingen hadden de nodige belangstelling. IVN hanteert de slogan 'Beleef de natuur' en de zintuigenwandeling sluit daarbij goed aan. In totaal zijn er bijna 250 mensen mee geweest waarbij zo'n vijftien kinderen. Dit komt aardig overeen met voorgaande jaren (behalve tijdens corona).

Het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug organiseert elk jaar in de herfstvakantie de Beleefweek om van de natuur in herfsttooi te genieten. IVN heeft veel ervaring met mensen in contact te brengen met de natuur, we hebben daarom ook dit jaar weer enkele wandelingen verzorgd.

Naast de publiekswandelingen hebben we ook achttien verzoeks-wandelingen verzorgd. Al jaren lang doen we dat ook voor het conferentiecentrum Kaap Doorn, een hoogtepunt daar is ongetwijfeld het beklimmen van de uitkijktoren waar je een mooi uitzicht over de omgeving hebt. En een fijnspar ziet er van boven heel anders uit dan wanneer je op de grond staat!

Vier andere verzoeken kwamen van scholen om een klas mee de natuur in te nemen. Van KNVB Zeist kwam elk jaar wel een verzoek maar dit jaar hebben we in september zelfs negen groepen meegenomen op boswandelingen. In totaal hebben we 400 mensen (waarvan 45 kinderen) kennis laten maken met de Utrechtse natuur. Mensen komen uit het hele land en zijn verrast hoe mooi het in onze omgeving is.

Het zijn de leden van de Wandelwerkgroep die meestal de verzoekswandelingen verzorgen. Maar je hoeft daarvoor geen lid te zijn van de Wandelwerkgroep: iedere IVN-er die de NGO gevolgd heeft, mag deze wandelingen begeleiden. Dus IVN-er, wanneer je ook af en toe een verzoekswandeling wil geven, laat het mij weten via pietermeijer@planet.nl. Deze wandelingen zijn meestal overdag op doordeweekse dagen. Van elke gids weet ik op welke dag men beschikbaar is, zodat met jouw persoonlijke voorkeuren rekening wordt gehouden.

IVN hanteert de slogan 'Beleef de natuur' en wil de natuur dichterbij mensen brengen. Met de activiteiten van onze Wandelwerkgroep hebben we in 2023 het verbazingwekkende aantal van 650 mensen (waarvan 60 kinderen) bereikt en dat is toch maar een mooie, hoewel bescheiden, bijdrage aan onze missie.

Alle natuurgidsen hartelijk bedankt voor je inzet in 2023!

Werkgroep mossen en korstmossen

Er is om de twee weken een excursie. Alle excursies hebben als vertrekpunt de parkeerplaats naast Slot Zeist (bij de voetbalvelden). We vertrekken vandaar om 10.00 uur per fiets (meestal), maar je kan ook rechtsreeks naar het vermelde wandelstartpunt gaan. Om de vier weken is er een determinatieavond voor de mossen in het Torenlaantheater, Torenlaan 38, Zeist, van 20.00 uur tot 22.00 uur. Let altijd op de mail voor last minute wijzigingen (mail jan@natuurverkenner.nl om op de mailinglijst te komen).

Zaterdag 16 december, Vliegbasis Soesterberg

We gaan op zoek naar korstmossen op het noordelijk deel van de vliegbasis. Hier komen enkele zeldzame soorten voor, waaronder de heidezomerkorst. Om circa 10.30 uur gaan we lopen vanaf het eind van de Fornheselaan in Den Dolder, nabij het ecoduct op Hees.

Zaterdag 6 januari, Driebergen

We bekijken de mossen van het Driebergse bos en de Heidetuin. Verrassingen nooit uitgesloten in dit gebied met bos, heide, watertjes, bruggetjes en walletjes. We gaan lopen om circa 10.30 uur op de Arnhemse Bovenweg, kruising Wethouder Verhaarlaan te Driebergen.

Maandagavond 8 januari determinatieavond.

Vijf excursies in Bornia, Heidestein, Noordhout:

20 januari, 3 en 17 februari, 2 en 16 maart, 6 april

De volgende vijf excursies besteden we aan Bornia/ Heidestein/Noordhout. Het Utrechts Landschap doet voor dit gebied in 2024 een kwaliteitstoets. Op basis van allerlei informatie over het gebied zoals recente inventarisaties van flora en fauna, wordt gesproken over de natuurkwaliteit, het beheer, de recreatie, etc. Dat vormt de input voor een nieuw beheerplan. Wij spelen hierop in door de mossen en korstmossen eens goed in beeld te brengen. We denken met vijf excursies het hele gebied in voldoende mate te hebben gezien. We doorkruisen de bossen waar nog weinig waarnemingen van zijn, maar zullen in ieder geval de bekende plekken met zeldzame soorten bezoeken en meten globaal de omvang daarvan op. Bijzondere soorten zijn er genoeg in dit gebied: Noors mos, heidefranjemos, bosveenmos, stijf veenmos, de mossen op het fundament van het theehuis, bisschopsmuts, hamerblaadje, gebogen rendiermos, bleekgroene veenkorst. Het zijn soms kwetsbare plekken die zomaar per ongeluk overhoopgehaald zouden kunnen worden. Daarom maken we een mooi verslagje waarin we die locaties duidelijk aangeven zodat er rekening mee kan

worden gehouden. Elke excursie pakken we een ander deel van het gebied. Raadpleeg de mail voor als je direct naar het wandelstartpunt wilt komen. We doen zowel mossen als korstmossen.

Maandagavonden 5 februari determinatieavond

Maandagavonden 4 maart determinatieavond

Op 4 maart geeft Aletta van Embden ook een korte lezing over haar korstmossenproject op de Hoge Veluwe.

Maandagavond 8 april determinatieavond

Afsluiting met een gezellig hapje en drankje.

Midweekgroep

De midweekgroep wandelt op woensdag, eens in de twee weken. De wandelingen beginnen om 9.30 uur en zijn ongeveer 5 km lang. We wandelen in een rustig tempo en nemen de tijd om een en ander te bekijken.

De wandelingen gaan het hele jaar door behalve in juli en augustus. Ook bij slecht weer wordt gewandeld tenzij dat gevaarlijk zou zijn. Omstreeks de vrijdag vóór de wandeling ontvangen de leden van de groep een bericht, nadat eerst de wandeling is verkend.

Na afloop van de wandeling wordt, met wie dat wil, gewoonlijk ergens koffie gedronken. Daarna is het dan al gauw 13.00 uur. Vooraf aan- of afmelden is niet nodig.

Voor het eerste kwartaal van 2024 staan op het rooster:

3 januari Oudenhorsterpad, Woudenberg

17 januari Den Treek, Veenplas

31 januari Amerongse bos

14 februari Hoge Vuursche

28 februari Wallenburgwandeling, Austerlitz

13 maart Rhijnauwen

27 maart Zuylenstein

Inlichtingen bij Arend van Oosten:

arendvanoosten@gmail.com of 030-6932617

Natuurwerkgroep

De natuurwerkgroep is elke vrijdagmiddag actief aan de slag in verschillende werkgebieden. Er worden onder meer heideveldjes en specifieke korstmossengebieden nagelopen op opschot, jeneverbessen vrijgezet, distels en zuring verwijderd op plekken waar deze planten niet gewenst zijn, Japanse duizendknoop bestreden (De Zoom / Op Hees) en ook Amerikaanse vogelkers wordt op bepaalde plaatsen teruggedrongen.

Iedereen die mee wil doen, éénmalig of vaker, is van harte welkom. Er wordt elke vrijdagmiddag – tenzij het weer te slecht is – gewerkt van 13.30 tot 16.30 uur. Aanmelden kan bij Simone Laanbroek via natuurwerkgroep@ziggo.nl.

Vogelwerkgroep

Excursie Willeskop (dinsdag 9 januari 2024)

De Willeskop heeft zich ontwikkeld tot een mooi natuurgebied in de Lopikerwaard.

Het bestaat nu voor een belangrijk gedeelte uit water- en moerasgebieden en voor de herinrichting lag hier weiland. Dit zegt meteen al iets over welke soorten vogels wij hier kunnen verwachten. Wij zullen veel ganzensoorten gaan zien, evenals allerlei eenden, reigers, Kievieten en steltlopers.

De Willeskop is te vinden in de bocht van de Damweg, tussen Oudewater en Polsbroekerdam. Op deze parkeerplaats verzamelen wij en start de excursie.

Wij vertrekken om 9.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen. Circa 13.00 uur zijn we weer terug.

Opgeven bij Emile Sanders, het liefst per email: sepa@xs4all.nl of via 030-2293810.

Bij uw aanmelding hoor ik graag of u met de auto komt en bereid bent om anderen mee te nemen.

Excursie Polder Arkemheen (zondag 4 februari)

U zult zich mogelijk afvragen; gaan we nu alweer naar de polder Arkemheen?

Inderdaad, de coördinatoren van de vogelwerkgroep hebben gemeend, dat het in deze tijd van het jaar ook weer z'n unieke plek is om te vogelen en daarbij relatief dicht bij huis. Daarom hebben we deze locatie zonder schroom weer op de agenda gezet.

In de winter is Polder Arkemheen echt een vogelhotspot. De afwisseling van open water bij de randmeren, rietmoeras en Hollandse polders maakt het een fantastische plek om een ochtend te vogelen. Dit ware vogel spektakel biedt ook goede kans op het vinden van leuke wintergasten zoals duikers, zee-eenden, geoorde futen, kleine zwaan.

Het poldergebied is een belangrijk overwinteringsgebied voor vogels uit Scandinavië en de Russische toendra. Tussen de vele Smienten en Wintertalingen zoeken we naar leuke eendensoorten als brilduiker, nonnetje, grote zaagbek en misschien zelfs topper of krooneend. Langs de waterkant en in de weilanden kunnen we steltlopers als goudplevier, bonte strandloper en kempfaan verwachten. Wij vertrekken vanuit Driebergen om 09.00 uur vanaf Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen. Circa 13.00 uur zijn wij daar weer terug. Aanmelden bij Hans van Schaik, liefst per email: jprvanschaik@gmail.com of via 06-23639305.

Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meerijden. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder.

Excursie Landje van Geijssel en Waverhoek (dinsdag 27 februari)

Het Landje van Geijssel ligt ten zuiden van Ouderkerk a/d Amstel. Het wordt in het vroege voorjaar onder water gezet. Hier komen altijd de eerste grutto's. Ook zitten er

Arkemheen, 19-11-2023

Foto: Nicolien Drost

veel eenden. Aan de rand van het gebied staat een uitkijkhut. Na afloop gaan we nog een stukje wandelen in de Waverhoek. Misschien zien we de eerste lepelaar. Vertrek om 9.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen. Terug rond 14.00 uur. Opgeven bij Nicolien Drost per email: ndrost@droho.nl, of 030-6563717. Graag vermelden of je per auto komt en hoeveel mensen je mee kunt nemen, of dat je mee wilt rijden. We delen de benzinekosten.

Excursie Leersumse Veld (zaterdag 9 maart)

Voordat een deel van het Leersumse Veld dicht gaat wegens het broedseizoen gaan we hier nog gauw even heen. Boomleeuwerik en roodborsttapuit zingen alweer en de klapekster zit er nog. Ook hopen we op zwarte specht en havik.

Vertrek om 8.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen. Terug rond 13.00 uur. Opgeven bij Nicolien Drost per email: ndrost@droho.nl, of 030-6563717. Graag vermelden of je per auto komt en hoeveel mensen je mee kunt nemen, of dat je mee wilt rijden. We delen de benzinekosten.

Start broedvogelinventarisatie Binnenbos (zat. 23 maart)

Het Binnenbos is een nieuw landgoed in het Krommerijengebied. Het bestaat uit het bos achter kasteel Sterkenburg plus stukken populierenbos, moerasbos en weiland daarachter, en is eigendom van de Forest Peace Foundation. Het wordt op een natuurlijke manier beheerd. In een van de weilanden is een voedselbos aangelegd. Dit gebied is voor het eerst geïnventariseerd in 2021 en zal voor de vierde maal geïnventariseerd worden in 2024. We gaan in totaal zes keer inventariseren.

Het gebied bestaat uit drie delen: kasteelbos, populierenbos plus weiland en moerasbosjes plus hooiland. Een inventarisatieronde duurt zo'n vier uur. De eerste inventarisatieronde is op za 23 maart. Opgeven bij Nicolien Drost per email: ndrost@droho.nl, of 030-6563717.

Verzamelen om 6.30 uur halverwege de Zuwe, Driebergen, op de grens van weiland en bos van kasteel Sterkenburg.

Vooraankondiging vogelweekend 2024

Het vogelweekend is op **vrijdag 24 t/m zondag 26 mei 2024 in de buurt van het Lauwersmeer**. We verblijven weer op camping Robersum, Panserweg 5, Vierhuizen. Hier zijn ook een paar vakantiehuusjes. Definitieve aankondiging in de volgende Grote Ratelaar.

Vliegend hert weer terug?

TEKST EN FOTO'S: ERIK GRUYS

Zouden we het Vliegend Hert kunnen terugkrijgen op de Utrechtse Heuvelrug?

De rijkdom aan insecten neemt in het algemeen af. Daarmee wordt het ook minder waarschijnlijk om bijzondere en/of bijzonder fraaie soorten tegen te komen. De meeste mensen zien graag vlinders, maar ook grote keversoorten worden op prijs gesteld, zoals het vliegend hert.

Wandelt men in de bossen van Zuylestein (Leersum) dan kan men een bordje tegenkomen bij een laan met eikenbomen (zomereik), waarop staat dat men getracht heeft het biotoop te herstellen en hoopt dat het vliegend hert terugkomt. Maar hebben ze genoeg gedaan?

Biotoop van het vliegend hert

Het vliegend hert heeft een larvaal stadium dat vier tot acht of meer jaren kan duren, afhankelijk van de omstandigheden. De larven ontwikkelen zich in dood eikenhout dat is aangetast door witrot, een schimmel. Via internet, vooral uit publicaties van J.T. Smit (EIS), kan men informatie vergaren. Er worden daarbij ook foto's gegeven o.a. van engerlingen en het volgroeide insect in haar/zijn poppenwieg en van larven die zelfs te vinden waren in eikenhouten weidepaaltjes (1)

Gaat men naar plaatsen waar het betreffende insect nog voorkomt (2), dan blijken daar behalve een enkele zieltogende eik veel gezonde zomer-eikenbomen te staan. En het hout van de eik wordt op veel plaatsen toegepast voor hekwerk en palen van afrasteringen. Totaal is dat een geheel ander beeld dan op de Utrechtse Heuvelrug. Veel van de daar aanwezige zomereiken lijken het moeilijk te hebben. Paaltjes zijn doorgaans gemaakt van dennen- of sparrenhout.

Oorspronkelijk was op de Heuvelrug in de provincie Utrecht geen bos. Het opgroeiende hout werd voortdurend gekapt als brandhout en het landschap werd lange tijd gedomineerd door heidevelden waarop schapen werden gehouden. Ten behoeve van leerlooierijen werden in dat landschap van plaggen lange verhogingen (wallen) aangelegd, waarop eiken werden geplant. Deze werden goed bijgehouden en regelmatig geknot om aan de bladeren en schors te kunnen komen, waarvan het daarin aanwezige looizuur in de looierijen kon worden gebruikt.

Op diverse plaatsen op de Utrechtse Heuvelrug kan men de restanten van de aangelegde wallen nog aantreffen, maar dikwijls groeien daarop allerlei boomsoorten en

worden deze omgeven door grove dennen en hulst. Op een enkele plaats kan men nog een cirkelvormige groep eikenstammen tegenkomen als restant van waar ooit gekapt of gesnoeid werd.

Het is niet ondenkbaar dat juist door de nieuwe bosvegetatie een verandering in bodemsamenstelling is ontstaan, die ongeschikt is voor de eik.

Verwachtingen

Dat het grote insect zelf komt aanvliegen is niet erg aannemelijk. Het klein vliegend hert, waarvan bekend is dat het nabij Zeist is gespot, maakt meer kans.

Wil men de grote insecten daar hebben, dan zou uitzetten ervan kunnen worden overwogen. Op basis van de misere bossituatie zoals boven vermeld, zou dat vooraf moeten worden gegaan door een totaal ander beheer van het gebied. Men moet aanvangen met een terrein dat aantrekkelijk is voor de aanwas van zomereiken. Dat is wat anders dan grove dennen

Parende vliegende herten. De insecten zitten op een wondstrook in de eikenbast met sapstroom waarvan ze drinken evenals de hoornaar. Die wondstrook wordt gemaakt door de vrouwtjes vliegend hert. Die sapstroom evenals de vrouwtjes zelf trekken mannetjes aan.

Foto: Carolien Londerman

exploiteren zoals thans plaats vindt. Voor hekwerk en afrasteringen kan men, lijkt het, beter onbehandeld lokaal eikenhout gebruiken in plaats van grenen- of vurenhout.

Geraadpleegd:

(1) J. Smit en R. Krekels, Vliegend Hert in Limburg. Actieplan 2006-2010.

(2) gemonitord in Apeldoorn (Carolien Londerman, IVN); persoonlijke mail en berichten in Wijkblad Berg en Bos; gerapporteerde publiekswaarnemingen (45) met totaal 75 vliegende herten in 2022); de buurtschap Mander in Tubbergen (Smit: 194 in 2006); bij Nijmegen (Smit: 235 in 2005); op enkele plaatsen in Zuid Limburg (Smit en Krekels 2006, Actieplan 2006-2010); in het buitenland bijvoorbeeld in Bad Bertrich in de Eifel

Vliegend hert, mannetje, in Mander (Tubbergen) op een wandelpad met grote eikenbomen. Waarschijnlijk is hij bij de strijd om een vrouwtje door een concurrent uit de boom gegooid. De kaken zijn donker van kleur. Het is daarom mogelijk een ouder dier, jonge mannetjes hebben een lichter bruin 'gewei'.

Landschap Erfgoed Utrecht

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

Het LEU, Landschap Erfgoed Utrecht, is niet bij iedereen bekend. Het LEU zet zich in voor het landschap en het erfgoed in de provincie Utrecht: er zijn 10.000 vrijwill-ligers actief! Op veel onderwerpen zijn vrijwilligers actief, ik ben betrokken bij het project Inventarisatie Kleine Landschapselementen. Denk hierbij aan solitaire bomen, boomgroepen, bomenrijen, knotbomenrijen, grienden, bosjes enzovoort. In het buitengebied, het boerenland, worden deze elementen met behulp van een tablet ingetekend op een kaart, waarbij kenmerken als soort(en), hoogte en vitaliteit worden genoteerd.

Al deze landschapselementen vormen het landschap en geven de omgeving een belangrijke uitstraling. Deze elementen hebben ook veel natuurwaarde: voor vogels en vele andere dieren, groot en klein, bieden zij een noodzakelijke leefomgeving. De provincie Utrecht is – schat ik – voor 90% geïnventariseerd. Hierdoor is er ook een beeld van de biodiversiteit, een item dat vandaag de dag steeds meer aandacht krijgt op bestuurlijk niveau. De bedoeling is dat elk gebiedje na zo'n vijf jaar opnieuw gemonitord wordt: zijn er elementen uitgebreid, gekrompen, bijgekomen of verdwenen? De wens van de overheid is 10% meer groen en dat vooral in het buitengebied. Met dit project heeft men een belangrijk stuurmiddel in handen. Dit project wordt zo belangrijk gevonden dat alle andere provincies ook de opdracht hebben gekregen komend jaar te starten met inventariseren. De provincie Utrecht is een voorbeeld voor het hele land!

Ik vind het erg leuk dit inventarisatiewerk te doen. We inventariseren met z'n tweeën en we hebben onder andere gewerkt van Fort Vechten tot Cothen. Nu zijn we bezig in het veenlandschap bij Hei- en Boeicop. Ik krijg (nog) meer oog voor de opbouw van het landschap: de regionale verschillen zijn groot. Gesprekken met de agrariërs vormen de sjeu van ons werk. We ontmoetten een fruitteler bij Cothen die om zijn fruitbomen een haag had gezet met 18 verschillende struiken om de biodiversiteit te verhogen en meer natuurinclusief te werken.

Als IVN-er komen we in buitengebieden en natuurgebieden. Het is goed als we ons inzetten voor de

instandhouding hiervan. Velen zijn al actief in beheer/onderhoud, snoeien knotwilgen of hoogstamboomgaarden of helpen mee met de natuurwerkdag. Meedoen in het project Inventarisatie Kleine Landschapselementen is ook een mogelijkheid. Als je meer wilt weten, zoek dan contact met mij pietermeijer@planet.nl of kijk op de website landschaperfgoedutrecht.nl bij 'Landschap' en dan 'Meet je landschap'.

Goudhoed

TEKST EN FOTO: BERT TOLSMMA

Soms doe je een waarneming waarbij je zeer verrast blijft stil staan. Kan ik mijn ogen echt geloven of is het verbeelding wat ik nu zie? Zo was mijn eerste kennismaking met de paddenstoel die Goudhoed (*Phaeolepiota aurea*) wordt genoemd. Dat was in de Korte Duinen tussen Soest en Amersfoort, jaren geleden. Meerdere exemplaren stonden te pronken op het middenstuk van het pad waarop ik liep.

Maandag 6 november jongstleden hadden we een excursie op het Fort Rijnauwen bij Bunnik; een interessant terrein voor o.a. wasplaten. Daar werd mij verteld dat er op de Blikkenburgerlaan in Zeist vlak bij het paddenstoelenreservaat Goudhoeden stonden. De volgende dag met de camera er heen en de soort gefotografeerd. Hij stond er met meerdere exemplaren. De laan gaat zich steeds meer gedragen als een reservaat van bijzondere soorten. Soms vertelt men mij dat de andere kant van de Blikkenburgerlaan zonder aanduiding van reservaat minstens zo interessant is en dat ontken ik dan zeker niet, maar wat nu reservaat is werd indertijd verwaarloosd en was sterk verruigd, maar door het juiste beheer herstelt het zich en wordt het steeds soortenrijker.

Bij de Goudhoed (*Phaeolepiota aurea*, aureus = goudgeel) is de heldere kleur van de hoed zeer opvallend; ook het vlies dat de lamellen beschermt voor ze rijp zijn is een duidelijk kenmerk. Dat vlies verbindt de steel met de rand van de hoed en laat een ring op de steel achter. De soort groeit, soms in grote aantallen, op allerlei soorten ondergrond en is daarbij een opruimer (saprofiet).

De kleibosrussula (*Russula pseudointegra*) is de icoonsoort voor paddenstoelen in de provincie Utrecht en dus ook voor de Blikkenburgerlaan, maar met de Goudhoed hebben we er een opvallende en ook zeldzame verschijning bij. De natuur blijft je verrassen!

Goudhoed (*Phaeolepiota aurea*)

Van het KNNV-bestuur

TEKST EN FOTO: NICO BOLLE

Ten eerste wil het bestuur jullie de beste wensen voor 2024 meegeven. Om dit te vieren zullen we een feestelijke nieuwjaarsreceptie geven op woensdag 10 januari 2024 om 20.00 uur in het Walkartcentrum te Zeist. Het programma zullen we jullie nog kenbaar maken in een aparte mail. Noteer het vast in jullie agenda.

Ten tweede is het mooi om vast te stellen dat de Grote Ratelaar al 10 jaar bestaat. Een van de mooie resultaten als gevolg van de samenwerking van IVN en KNNV. In dit blad wordt daar even bij stil gestaan. We waarderen zeer het vakmanschap en inzet van de redacteurs die dit blad zo leesbaar maken en mooi vormgeven. Er staat nog meer samenwerking op de plank met het IVN en daarvan zullen jullie gauw meer van gaan horen.

Ten derde is er op landelijk niveau een nieuwe voorzitter benoemd die ambitieuze plannen heeft voor het KNNV. We zullen jullie daarvan op de hoogte gaan houden.

Tot zover even wat de KNNV betreft. Wat Nederland betreft is er een zorgelijke ontwikkeling voor natuur en klimaat te verwachten.

De natuur zal nog meer onder druk komen te staan door de uitslag van de afgelopen landelijke verkiezingen waarbij zoals het er nu uitziet partijen gaan regeren die niet veel op hebben met natuur en klimaat. Voor ons des te meer een prikkel om onze passie voor de natuur uit te dragen en deze te beleven en te beschermen. Het zal me een jaar gaan worden....

Mandarijneend bij Wilhelminaparkvijver Zeist

Vogelexcursie Maasvlakte

TEKST: NICOLIEN DROST

15 OKTOBER 2023

Om 8.00 uur vertrekken we met vier personen richting Maasvlakte: Lieke, Maria, Ton en ik. Lieke rijdt. Het is buig weer met een stevige wind. Ton is op de fiets uit Utrecht gekomen en heeft al een bui gehad. De eerste stop is aan de noordkant van het Oostvoornse Meer bij slag Stormvogel. Het restaurant is nog dicht maar de Wc's voor de duikers zijn wel open. Op het Oostvoornse Meer zien we in de verte een aantal middelste zaagbekken en futen. Er vliegen trekkende vinken en koperwieken langs. We besluiten direct door te rijden naar de meest westelijke punt van de Maasvlakte. Daar is de trektelpost met een windscherm in de vorm van een groot horizontaal kruis. De vorige dag zijn hier veel bijzondere soorten gezien: vier soorten jagers, twee soorten pijlstormvogels en veel Jan-van-Genten. Ik verwacht dus veel trektellers. Die zijn er inderdaad, wel een stuk of 20. We sluiten aan en proberen tussen de al aanwezige tellers door te kijken. Het waait hier flink en er zijn hoge golven. De vogels zitten ver de zee op. Zo nu en dan zien we een Jan-van-Gent. Soms roept iemand iets over een pijlstormvogel maar die kunnen we niet ontdekken. Na een uur gaan we verder richting de brandweerkazerne. Bij de dijk is het weer druk met vogelaars. Hier is het kanaal waar de zeeschepen binnenvaren. We zien een juveniele Jan-van-Gent zwemmen. Hij vliegt op en Ton maakt een mooie foto.

Juveniele Jan van Gent

Foto: Ton Goes

Er komt een bui aan dus we rijden terug naar de hut aan de Westplaat. Hier zitten veel scholeksters en wulpen en een paar rosse grutto's. Maria ontdekt nog een grote stern. Het begint weer te regenen en het waait zo hard dat de druppels via de kijkspleet dwars door de hut heen vliegen. Op de terugweg stoppen we nog bij slag Baardmannetje en slag Stormvogel en zien veel middelste zaagbekken. In de loop van de middag zijn we terug in Driebergen. Ondanks de regen was het een interessante excursie.

Vogelweekend Noordwaard

TEKST: NICOLIEN DROST

22-24 SEPTEMBER 2023

Met fiets en trein gaan Rudi en ik vrijdagochtend naar de Noordwaard. Het is droog maar er staat een harde wind. We gaan met sprinters via Rotterdam naar Dordrecht. Vandaar is het maar zes kilometer fietsen naar de pont bij de Kop van het Land. Aan de overkant gekomen fietsen we naar camping De Knotwilg. Onze trekkershut ligt in een bosje aan het water. We zien veel krakeenden en futen en al een paar smienten. We gaan even het fietspad op het dijkje op en zien in de verte twee zeearenden. 's Avonds zijn er meer mensen gearriveerd. We gaan op zoek naar bevers maar vinden ze niet. Wel zien we een groep lepelaars. Zaterdagochtend vertrekken we weer op de fiets over het dijkje. We zien nog veel boerenzwaluwen boven het water. Er komen ons veel fietsers tegemoet. Blijkbaar is er een tocht georganiseerd. Bij het Biesboschmuseum staat Arend van Oosten op ons te wachten. Hij overnacht in een NIVON-huis bij Dordrecht en de eerste pont gaat pas om kwart voor tien. Onderweg zien we een torenvalk die in een boom een muis zit te verorberen. Ook zien we hier en daar een bruine kiekendief. En natuurlijk veel grauwe ganzen. We rijden door tot bijna aan Werkendam en gaan dan terug over de Bandijk. Daar staat een kerkachtig gebouw dat tegenwoordig een café is. We nemen een kopje thee. 's Avonds eten we in een pizzeria in Werkendam, want het Bolle Bevertje heeft geen plaats. Zondagochtend vertrekken we pas om 9.30 uur naar de eerste pont. Aan de overkant staan Arend en Adriana op ons te wachten. We fietsen richting de Nieuwe Dordtse Biesbosch maar moeten omrijden wegens werkzaamheden. Aangekomen bij de plassen zien we een kleine zilverreiger, bontbekplevieren en een bonte strandloper. Via een plankier kunnen we heel dichtbij komen. Aan de overkant van de weg lopen we naar een uitkijkhut. Hier zien we veel smienten, kieviten en een paar watersnippen. We vinden een kortere weg naar de pont en gaan terug naar de camping. Het was een mooi weekend.

Torenvalk met prooi

Foto: Nicolien Drost

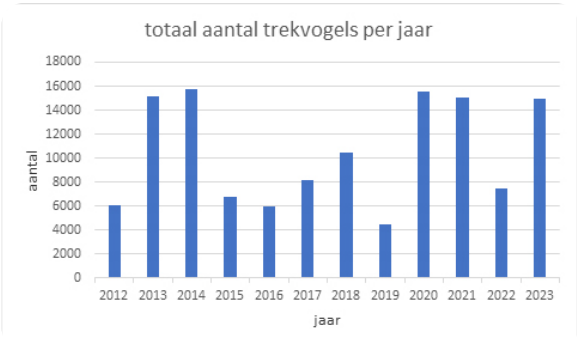
Resultaten trektellen 2023

TEKST: NICOLIEN DROST EN EMILE SANDERS

1. Inleiding

In 2023 hebben wij, in de trektelperiode (16 september tot en met 11 november), op alle geplande dagen trekvogels kunnen tellen; er was geen uitval door regen zoals vorig jaar. Dit heeft geresulteerd in een aantal van 14.906 vogels tegenover 7.450 vogels vorig jaar.

Het forse verschil is te herleiden doordat dit jaar de koperwieken op een telochtend massaal doorkwamen en vorig jaar was dat niet het geval.

Figuur 1 Totaalaantal getelde trekvogels per jaar, telpost Treekerpunt

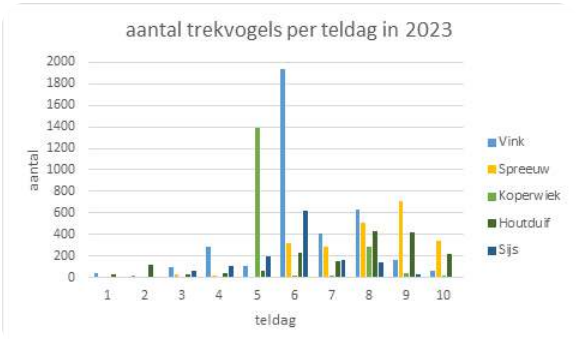

Fig. 2 Aantal van de meest getelde soorten per teldag, Treekerpunt 2023

2. Talrijkste soorten

In onderstaande grafiek is duidelijk te zien welke soorten het meeste geteld zijn, maar ook in welke (week-)periode de meeste soorten werden geteld.

Het zwaartepunt lag hier in de 2e helft van de telperiode.

3. Diverse soorten

Van 9 soorten hebben we in 2023 meer dan 100 exemplaren geteld. In deze tabel is goed te zien welke trekvogels in welke periode doorkwamen. Elke trekvogel heeft zo zijn eigen periode waarin hij gaat trekken. Voor de ganzen en kramsvogels is dat pas in de 2e helft van de trektijd, terwijl bijvoorbeeld bij de zanglijster het accent lag in de eerste helft van de telperiode.

Vorig jaar waren er nauwelijks kruisbekken en dit jaar deden de kneuen en pimpelmezen het ook goed.

	2023 september			oktober					november			Totaal
soort/dag	16	23	30	7	8	14	21	28	4	11		
Grauwe gans				24	74	239	203	81	102	118		841
Kolgans						8	66	15	39	144		272
Aalscholver	60	1	10	12	46	50	2	3	42	85		311
Pimpelmees	6	10	15	5	8	14	10	21	18	5		112
Zanglijster	3	4	27	42	129	16	9	10				240
Kramsvogel						2	5	418	27	4		456
Graspieper	5	52	3	124	24	10	24	83	29	47		401
Kneu	1	5	15	15	11	148	5	7	10	10		227
Kruisbek	64	40	5	25	13	5	10	8	10			180

4. Algemeen

Zoals bijna elk jaar vloog de boomleeuwerik weer al zingend zijn rondjes en dat gedurende bijna de gehele tijd dat wij telden. Dat is gewoon een klein feestje als je zo'n klein beestje mag horen met zijn welluidende gezang. Wat verder opviel waren de aantallen witte kwikstaarten (66), appelvinken (27) en barmsijzen (15). De goudhaantjes hadden hun influx met 58 stuks in oktober / november.

T.a.v. de roofvogels viel vooral de late doorkomst van wespdevieën op. Er werden er zes geteld op twee telochtenden (een op 23 september en vijf op 14 oktober). Als hekkensluiter van dit seizoen, liet de klapekster zich bewonderen op de laatste telochtend.

Alle medetellers Han, Peter, Geert, Hanneke en Marijke hartelijk bedankt voor jullie bijdrage en wij zien jullie graag volgend seizoen weer terug bij de nieuwe telling.

Regenboog op het Treekerpunt, 11-11-2023

Foto: Han van der Kolk

Zeearend of vliegende deur, Arkemheen 19-11-2023

Foto: Ton Goes

Vogelexcursie Arkemheen

TEKST: HANS VAN SCHAIK

19-11-2023

Op 19 november zijn we met 15 enthousiaste vogelaars naar Arkemheen getrokken. We verzamelden ons om 9.30 uur bij het stoomgemaal “Hertog Reijnout”. De weersvoorspellingen waren zeer matig maar, tot ieders grote verbazing en genoegen, was het zeer redelijk weer. We hebben eerst enige tijd bij het stoomgemaal gestaan. Daar hebben we de eerste vogels, die we verwachtten te zien, ook daadwerkelijk kunnen spotten. We hebben zo de brilduiker, de grote zaagbek, het nonnetje als toch wel de wat specialere soorten gespot. Tot dat er plots geroepen werd “EEN ZEEAREND”. Recht op ons af kwam een grote zeearend aanvliegen. We konden hem goed zien en nog geen halve minuut daarna kwam er een tweede langs vliegen. Wij waren natuurlijk in extase van vreugde dat dit ons overkwam. Toen we bekomen waren van deze geweldige ervaring zijn we met de auto teruggereden naar Nekkeveld. Bij dit buurtschap in polder Arkemheen zouden we mogelijk de kleine zwaan kunnen aantreffen. Dat was ook het geval. We troffen er slecht één aan. Voorst waren er veel heel veel kievieten en goudplevieren. Maar ons geluk kon niet op toen we ook daar weer werden getraakteerd op een zeearend die pal boven ons overvloog om vervolgens 500 meter verderop te gaan rusten op een hekje waardoor we alle gelegenheid kregen hem rustig te observeren. Het was waarschijnlijk een juveniele zeearend (geen witte staart). Het was alles bij elkaar een zeer geslaagde en gezellige excursie die, voor velen onder ons, een zeer speciaal randje had vanwege de eerste keer een ontmoeting met de zeearend.

Torenavalk

Foto: Ton Goes

Midweekwandeling Sandenburg 8-11-2023

Foto: Nicolien Drost

Wandel jij graag?

Vind jij het leuk om elke week een wandeling te maken ergens in onze regio op woensdagochtend? En een week later diezelfde wandeling te lopen samen met een groep mensen, zodat zij niet verdwalen en al het moois kunnen zien dat jij al ontdekt hebt?

Leuk om wandelingen uit te zoeken in bepaalde gebieden die bijvoorbeeld juist in voorjaar of herfst iets speciaals te bieden hebben?

Lijkt je dat leuk? Dan ben jij misschien wel de juiste persoon om coördinator van de midweekwandelingen te worden.

Arend van Oosten heeft het lang gedaan en wil er mee stoppen. Hij zoekt een opvolger die zijn taken over wil nemen. Veel wandelingen komen regelmatig terug in het programma en het is dus niet nodig om telkens nieuwe wandelingen te verzinnen (maar dat mag wel natuurlijk). Het gaat om wandelingen van vijf à zes kilometer lang. Er wordt niet gewandeld in juli en augustus. Deelnemers worden per email uitgenodigd. Als de coördinator een keertje niet kan, is er vast wel iemand van de groep te vinden die het een keer over wil nemen.

Lijkt het je wat? Neem dan contact op met Arend van Oosten (arendvanoosten@gmail.com 030-6932617) of Marijke van Noort (amtvannoort@gmail.com 033-8888827), secretaris KNNV ZHKR.

Vliegenzwammen, Sandenburg

Foto: Nicolien Drost

Museum Staal ontmoet IVN Noord Midden Achterhoek

TEKST EN FOTO: LODEWIJK CRIJNS

Het is frisjes op zondagmiddag 19 november als we bij Museum Staal verzamelen. In Museum Staal is dit jaar expositie “Bomen over bomen” en Homme Siebenga, natuurgids van het IVN, zal ons vanmiddag meenemen op een rondgang langs bomen op het Elger, een klein parkbos aan de rand van de Almense dorpskern. Er hebben zich tien deelnemers aangemeld.

Om half twee begint Homme de wandeling voor de ingang van het museum. Daar staan enkele boomschijven en aan de hand van een tekening legt Homme de doorsneelagen in de boom uit. Zo is het cambium de belangrijke laag voor de diktegroei. Ook de zo interessante sapstroom wordt besproken. Hoe kan water tegen de zwaartekracht in opstijgen naar de bladeren hoog in de boom? Door de verdamping in de bladeren vindt zuigkracht plaats. Verder is er de capillaire werking en een druk vanuit de wortels. Omlaag wordt de sapstroom geholpen door de zwaartekracht.

Inmiddels zijn we op pad: tegenover Museum Staal staat een grote Linde. Hij wordt geschat op zeventig jaar maar is gedoemd dood te gaan door een parasiet die zich in hem heeft genesteld: de honingzwam. Naast het terras van de Hoofdige Boer staan twee zomereiken en een enkele wintereik. Kenmerkend voor de zomereik is dat het blad geen steeltje heeft, terwijl dit bij de wintereik wel het geval is. De eikel heeft bij de zomereik juist wel een steeltje, zo leren wij weer bij. Op de zomereik komen in de zomer zo’n 400 verschillende soorten insecten af.

We bekijken iets verderop de grauwe abeel, een populier met zijn typische witte onderkant van de bladeren en een kenmerkend patroon op de bast. Iets verderop, we zijn inmiddels op de Blauwedijk, bekijken we de pseudorobinia met zijn opvallende kenmerk: een hele oude stam en zeer jonge blaadjes, elkaars tegenpolen.

Links zien we de Meester Heuvelweg. Deze onderwijzer heeft in de vorige eeuw het boerenleven beschreven in een nog altijd goed en boeiend boek. Elke maand beschrijft hij beeldend wat er zich in de natuur en bij de mensen afspeelt. Inmiddels zien wij rechts van ons het doel van onze tocht: ’t Elger. Een klein landgoed, dat vooral bekend is geworden omdat de bekende schilderes Jeanne Bierema Oosting er woonde van 1955-1994. Eerst alleen in de zomer (“in de winter is Almen een doods dorp” citeer ik haar) maar naarmate zij ouder werd woonde zij er tot aan haar dood het gehele jaar.

We staan stil bij een notenboom, buigen ons over de vraag hoe het een eekhoorn lukt om zo’n harde walnoot open te krijgen. Iets verderop staat in het parkbos een mooie kardinaalsmuts, waarvan de roodroze vruchten inderdaad

Start excursie bij Museum Staal, Almen

die vorm hebben, waardoor deze gemakkelijk herkenbaar zijn. Voor vogels een zeer geliefde vrucht. Inmiddels verschijnt zelfs de zon op het toneel en wordt het aangenaam in temperatuur.

We lopen om de vijver van het Elger heen, waar zeer veel essen in het water staan. We bekijken een hazelaar en een moerascipres. Een koolmeesje hupt van tak naar tak. Rozenbottels zitten nog aan hun struiken. “Als een vlag” zo vertelt Homme, “beschermen bij een beuk, de onderste takken de wortels tegen teveel zonlicht.” Van deze nuffige dame, zoals zij wordt genoemd, staan er hier velen. De rodekoolzwam is de symbiont van de beuk. In deze samenwerking gaat de suiker van de boom naar de zwam en voedingsstoffen van de zwam naar de boom.

Door het parkbos lopend zien wij veel hulst met mooie rode bessen en elzen. Bij een taxus, ook wel venijnboom genoemd, wordt verteld dat deze zeer giftig is en paarden er aan kunnen sterven. Het wordt ook als medicijn gebruikt bij eierstokkanker. Een taxus kan duizenden jaren oud worden. Er werden vroeger bogen van gemaakt om pijlen af te schieten, die zo krachtig waren dat ze zelfs door een maliënkolder heen konden gaan.

We lezen het informatiebord over Elger en bekijken de besjes van klimop, die sierlijk tegen de bomen groeien. Klimop is een kruid dat tegen hoofdpijn helpt. We sluiten af bij een rode beuk. Deze wordt, omdat hij zeldzaam was, ook wel de notarisboom genoemd: hij gaf wat meer standing aan een tuin, geliefd bij de notabelen. Terug bij Museum Staal bedanken wij Homme Siebenga. We besluiten het museum te bezoeken en kijken bij een kop thee terug op een boeiende natuurmiddag.

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap.

Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kun je terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl). Donateurs kunnen wijzigingen of afmelding doorgeven via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter a.i.	Harry Kerver, voorzitter@ivnhkr.nl
Secretaris	Moniek Löffler en Anne France Zijsling, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	Miranda de Ruijter, penningmeester@ivnhkr.nl Bankrek. afdeling: NL65INGB0001572287
Bestuurslid/beheer	Pim Bredschneijder, p.bredschneijder@ivnhkr.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Cursussen	Judith Pijnacker, judithpijnacker@gmail.com , 06 4987 4530
Jeugd	Lucy van de Vijver en Martine Tragter, scharrelkids@ivnhkr.nl
Natuurkoffer	Rieke Vlooswijk, riekvlooswijk@casema.nl
(Wandel)excursies	Pieter Meijer - 06 1007 9477, Geert Kuitenbrouwer - 06 5390 9363 wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR/Redactie Grote Ratelaar	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl
Website	www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/ivnheuvelrugenkrommerijn

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 34,50 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootleden € 13,00 per jaar en Ratelaar-leden € 16,50 per jaar. Bankrekening NL93INGB0003720624 t.n.v. KNNV Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, nicobo@hotmail.com
Secretaris	Marijke van Noort, 033-8888827, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Lieke Versantvoort, 030-6562463, n.h.secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Kiki Hoozeveld, 030-6932353, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Bestuurslid algemeen	Vacature
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Midweekgroep	Arend van Oosten, 030-6932617, arendvanoosten@gmail.com
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Website/webmaster	heuvelrug.knnv.nl / H. Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl
Redactie digitale nieuwsbrief	Paul Bodengraven (paul@paulrealiseert.nl), Nico Bolle, Jan Katsman, Lieke Versantvoort. Marijke Warmerdam

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

(Korst)mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 06-20743202, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-31662069, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Anne Janse, 06-46073110, anne.janse@gmail.com
Natuurfotografie	Dick de Rooij, dickderooij@gmail.com , https://www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl

INDIEN ONBESTELBAAR: GILDENRING 33, 3981 JJ BUNNIK

Beleef de natuur

